

УДК [316:001.891.3]342.513

В.С. Резнік, канд. соціол. наук

Інститут соціології НАН України

ЛЕГІТИМАЦІЯ І ДЕЛЕГІТИМАЦІЯ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ У СОЦІАЛЬНІЙ ДУМЦІ АНТИЧНОСТІ, СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ТА ВІДРОДЖЕННЯ

Стаття присвячена інтерпретації феномену приватної власності у соціальних теоріях Античності, Середньовіччя та Відродження. Особливу увагу звернуто на обґрунтування положень про соціальні функції та дисфункції приватної власності. Розглянуто аргументацію необхідності захисту, впорядкування та скасування приватної власності.

Ключові слова: приватна власність, легітимація, делегітимація.

Сучасне українське суспільство глибоко розшарувалося внаслідок приватизаційної реінституціоналізації приватної власності. Відтак виникли загрози соціальних розмежувань, розколів та протиборств. Запобігти останнім може соціальна інтеграція, однією із передумов якої є легітимація приватної власності, тобто соціальне визнання приватної власності. Соціально-інтеграційні властивості зазначеної легітимації становлять неабияку суспільну та пізнавальну значущість. Однак вкрай необхідного знання особливостей легітимації приватної власності в суспільстві, що зазнає докорінних соціальних перетворень, бракує. Суперечність між потребою у такому знанні та його відсутністю – проблемна ситуація. Вихід із цієї ситуації – дослідження для отримання необхідного знання. Зокрема, важливо дослідити досвід інтелектуальної легітимації та делегітимації приватної власності, здійснюваної на підґрунті ідей, логіки та раціональності у західній соціально-філософській традиції.

Розвиток соціально-філософських тлумачень приватної власності вивчали В. Ворона [1; 2], В. Ворона, Л. Каніщенко і Ю. Пахомов [3], Г. Задорожний [4], В. Коцюбинський [5], М. Домашенко і М. Рубаник [6] та ін. Утім, у зазначених працях дослідники розглядали соціально-філософську спадщину з огляду на інші наукові проблеми, а також здебільшого в теоретичних контекстах економічної та юридичної наук. Отже, потрібно виокремити ідейний спадок чільних соціальних філософів, що сприяв становленню та розвитку легітимності або нелегітимності приватної власності, тобто законності чи незаконності, правомірності чи неправомірності, прийнятності чи неприйнятності приватної власності, суб'єктивно усвідомлюваним людьми з огляду на раціональні та етичні критерії. Предмет аналізу

в цій статті обмежений ідеями соціальних мислителів Античності, Середньовіччя та Відродження¹.

Передусім варто розглянути творчий доробок Платона, який звернув увагу на лиходійні наслідки існування приватної власності. Серед них, зокрема, соціальна нерівність, а також похідні від неї негаразди – "багатство... і бідність, оскільки одне приводить до розкоші, лінощів і нововведень, а друге, опріч нововведень, – до підлості і злодіянь" [7, с. 109]. Також серед спостережених наслідків – суспільний розкол, що його виявом є існування у межах кожної держави щонайменше ще двох умовних ворожих одна одній субдержав – держави злидарів і держави багатіїв: "Держава такого типу, без сумніву, не може бути єдиною, вона ніби складається з двох держав: одна – для бідних, а друга – для багатих; хоча вони й житимуть у одній і тій же місцині, проте завжди один до другого ставитимуться вороже" [7, с. 248]. Існування приватної власності, особливо її наявність у провідних верств, призводить до панування в суспільстві корисливих інтересів цих верств, а далі, своєю чергою, до заздрощів, озлоблення, соціальної напруженості та протиборств. У підсумку відбувається занепад держави, кризова зміна її устрою. Цьому занепаду неабияк сприяло (і було водночас його виявом) запровадження й усталення олігархії – суспільного устрою, за якого влада належить жменьці найбагатших громадян. Опис Платоном соціального механізму зародження та існування олігархії дотепер не втратив концептуальної придатності: "особи, жадібні до наживи і грошей" "вихваляють багатія і захоплюються ним, призначають його на державну посаду, а бідного зневажають"; "вимірюючи все грошима, вони запроваджують закон, що є основою й нормою олігархічного устрою, – закон про встановлення майнового цензу: чим більша олігархія, тим вищий ценз, чим вона менша – тим ценз нижчий. Усім відомо заздалегідь, що ті, у кого немає визначеного майнового цензу, до влади не допускаються. Такий державний устрій здійснюється або насильно, зі зброєю в руках, або за допомогою залякування згори" [7, с. 248]. Свавільля і зухвальство олігархів та багатіїв мають наслідком посилення стосовно них нетерпимості незаможних громадян. Нетерпимість незаможних набуває знятості і призводить до соціального напруження, відчуження й ворожості: "...хіба убогому не спаде на думку, що такого роду люди багатіють лише через те, що бідні бояться й не мають відваги, а коли йому десь випаде нагода наодинці зустрітись з таким же убогим, як і він сам, то чи не скаже він йому: "А наші панове – це ж, назагал, ніщо!" [7, с. 254]. Своєю чергою, ґрунтована на майновій нерівності соціальна напруженість стає підґрунтям для громадянських зіткнень та дестабілізації суспільства. З огляду на те, що приватна власність спричинює руйнування суспільної єдності, суспільні збурення та загибель держави, Платон наголошує на доцільності її цілковитого вилучення з життя провідних верств суспільства.

¹ Подальший розвиток цих ідей автор планує в наступних публікаціях.

Постановку питань із приводу найкориснішої для суспільства форми власності здійснив Аристотель. Він дослідив власність як одну із підвалин суспільного і державного устрою і простежив визначальний вплив форми власності – приватної або спільної – на якість цього устрою. На думку Аристотеля, найкорисніший спосіб користування життєвими засобами містить у собі кращі риси обох цих форм – "(складники) спільної і приватної власності":

"Взагалі, треба, щоб власність була приватною і тільки певною мірою – спільною. Поділивши власність, можна уникнути будь-яких взаємних докорів. Натомість із цього маємо неабияку користь: кожен дбав би про свою власність, і чесноти обмежували б визиск, як у тому вислові: "У друзів усе спільне".

...Маючи приватну власність, окремий громадянин частково дає її для загального користування..." [8, с. 40].

Очевидно, що такий "спосіб користування" власністю здебільше заснований на засадах приватної форми власності, яка, втім, не є виключною і передбачає певні зобов'язання та обов'язки власника перед громадою. Доцільність цього порядку відносин власності Аристотель обґрунтовує низкою своїх спостережень. Зокрема, він підкреслює благодетельний вплив приватної власності на людину та її стосунки з оточуючими:

"...неможливо передати словами, наскільки усвідомлення того, що тобі щось належить, дає втіху... Також дуже приємна річ – виявляти свою щедрість, подавати допомогу друзям, знайомим і товаришам.

...Але це можливо, коли маєш власність" [8, с. 41].

Приватна власність є своєрідною підвалиною, що на ній особистість може самоутверджуватися як дієвий і повноцінний учасник суспільного життя, самотужки розбудовувати власні мережі товариських стосунків. Водночас при цьому нікуди не зникають її передумови для суперечок та зіткнень між людьми. Аристотель не уникає визнання цієї обставини, супутньої приватній власності. Але він вказує й на присутність цієї обставини також у відносинах спільної власності: "Ми ж бачимо, що й ті, хто користується спільним майном, сваряться між собою незгірше, ніж ті, хто володіє власністю. Тож було б справедливо не лише вказувати на те, скільки зла зникне, коли власність стане спільною, але й скільки доброго щезне при цьому. Здається, саме життя за таких умов буде неможливим" [8, с. 41]. Думка про неможливість життя за спільності власності висловлена на тлі одночасного обґрунтування можливості його за приватної власності. В іншому випадку зазначено корисність для суспільства та одночасну нездійсненність рівності за майновою ознакою: "Отже, майнова рівність певною мірою буває корисною в стосунках між громадянами, усуваючи між ними можливі незгоди. Однак, кажучи загалом, великої ваги вона не має... Річ у тому, що бажання людей за природою безмежні, і більшість живе, задовольняючи тільки їх" [8, с. 50]. Зосередженість кожного на власних бажаннях та різна міра заповзятливості у намаганнях

задовольнити їх будь-що унеможлиблюють майнову рівність. Отже, Аристотель підмітив неоднозначність, суперечливість і спільної, і приватної форм власності з огляду на лиходійні наслідки можливого виключного панування в суспільстві однієї з них. Кожна з цих форм може привнести в життя суспільства як порядок, так і безлад.

Винятковий вплив приватної власності на стан суспільства Аристотель розкриває через розгляд її зв'язків із майновим розшаруванням, а відтак – із суспільним ладом, стабільністю та згуртованістю суспільства. При цьому він наголошує найбільшу прийнятність для суспільства середнього достатку його членів: "У кожній державі ми подибуємо три групи громадян: дуже заможних, дуже убогих і третю, що стоїть посередині між ними. Оскільки ж, на думку багатьох, поміркованість і середина – найкраще (між двома крайностями), то, зрозуміло, і середній статок з усіх благ найкращий" [8, с. 115]. Середньою мірою заможні громадяни з огляду на свої соціальні якості та на сприйняття їх оточенням найбільше захищені від суспільних ризиків: "Ці середні громадяни здебільшого й застережені від певної шкоди. Вони-бо не зазіхають на чуже добро, як бідняки; інші ж люди не заздрять їм через їхні статки, подібно до того як бідняки заздрять на статки заможних. Знову ж таки, вони не чинять нікому зла, як і їм решта, тому їхнє життя минає у безпеці" [8, с. 115–116]. Як наслідок, саме середню за величиною приватну власність і ґрунтовану на ній середню верству Аристотель визначає як соціальне осердя життєздатного суспільства. Він пропонує своєрідну соціальну технологію соціального згуртування та впорядкування суспільства з приватною власністю і антагонізмом, що викликаний майною нерівністю: "Протилежними верствами населення я вважаю знатних і простолюду, заможних та злидарів; вкрай важливо якимось чином зблизити багатих із бідними або збільшити в кількості середній прошарок у державі; останній засіб припиняє внутрішні суперечності, що виникають на підставі нерівності" [8, с. 146]. Слушність цих ідей згодом підтвердила історія розвитку сучасних розвинених країн світу. Передумовою їх світового економічного та політичного лідерства була і є передусім внутрішня соціальна впорядкованість і усталеність, що мають підставою кількісне переважання "середнього класу".

М. Т. Цицерон стверджував, що землю, нерухомість та рухомість не варто вважати багатством з огляду на нікчемність вигоди і незначущість користі від них, а також через ненадійність прав власності на них. Водночас він вважав щасливою людину, якій "на основі права мудрих" дозволено домагатися цих статків як своєї власності, "керуючись не громадянським обов'язком, а спільним для всіх природним законом, який забороняє, щоб якась річ належала комусь, крім тих, що вміють з нею поводитись і нею користуватись" [9, с. 42]. Також Цицерон надавав неабиякого значення розважливості та справедливості, що ними керуються люди у своєму ставленні до інших людей та до власності в реальному житті: "Розважливість велить нам усіяко примножувати своє майно, збільшувати свої багатства, розши-

рювати кордони..., наказувати якомога більшій кількості людей, насолоджуватися, бути могутнім, правити, панувати. Навпаки, справедливість учить милувати всіх, піклуватися про людей, кожному віддавати належне, до жодної речі, присвяченої богам, до жодної державної або чужої власності не доторкатися" [9, с. 107–108]. Відтак невідповідність міркувань розважливості вимогам справедливості може мати наслідком корисливі діяння людей, що призводять до соціальних незгод і заворушень в суспільстві, небезпечних для приватної власності і власників.

Л. А. Сенека звертає увагу на небезпеки, що їх приховує наявність приватної власності. Власність може спричинити небезпечні вади особистості самого власника і спрямувати його життєдіяльність у хибному напрямі: "Хай ти посядеш усе те, чим володіють безліч вельмож, хай фортуна вивершить твоє майно далеко за досягну для приватної людини межу..., – все це навчить тебе жадати ще чогось більшого" [10, с. 78]. Втягування в безкінечну гонитву за примарною метою призводить до безглузлого марнування неповторного і безцінного (з огляду на скінченність) людського життя. З іншого боку, корисливість власника та його статки викликають ворожість з боку оточення: "Одна річ – дійова причина, яка неодмінно тут же шкодить, інша річ – причина попередня. От, власне, багатства й містять попередню причину. Вони набивають душу пихою, вселяють в неї гординю, накликають заздрість і настільки затуманюють розум, що розголос про наші достатки, хоч і небезпечний, солодко милує нам слух" [10, с. 341]. Отже, приватна власність привносить розлад у людське життя зсередини і ззовні, оскільки руйнівниками його стає як сама людина-власник, так і її заздрісне оточення. Відтак необхідність обмеження лиходійних властивостей та проявів приватної власності спонукала соціальний загаль до упорядкування її відносин.

Взірцевого нормативного упорядкування та уніфікації відносини приватної власності набули у римському праві. Зокрема, класичний виклад правових засад власності запропонував у своєму елементарному підручнику юриспруденції римський правник середини II ст. Гай:

"...10. Ті ж речі, що належать до речей людського права, бувають або приватними, або публічними.

11. Ті, що є публічними, вважаються такими, що не належать нікому як майно; вважають, що вони належать самим об'єднанням (*Universitas*²). Приватними речами є ті, що належать окремим людям.

12. Крім того, деякі речі тілесні, деякі безтілесні..." [11, с. 320–321].

Тут визначено і розмежовано приватну та публічну (колективну) власність, окреслено коло можливих об'єктів цих форм власності. Вказувалися також шляхи, якими можна набути приватної власності на законних підставах: "Однак не тільки ті речі, що робляться нашими через передачу, набуваються нами за природними підставами, але також ті, які ми тому

² У даному разі під об'єднанням ("*Universitas*") розуміється утворення із сукупності, що є деякою єдністю та існує незалежно від своїх складників [11, с. 321].

можемо отримати шляхом захоплення, що раніше вони були нічийими, якими є всі ті, що захоплюються на землі, у морі та в небі" [11, с. 321]. Обґрунтовано перевагу або першість права приватної власності на землю над правами на інші об'єкти власності: "те, що хтось побудував на нашій землі, хоча б він побудував на своє ім'я, за природним правом стає нашим, позаяк те, що знаходиться на поверхні, поступається ґрунту" [11, с. 321]. Даний принцип визначався застосовним і до власності на насадження та посіви. Наведені правові положення з часом набули статусу універсальних. Відбулася рецепція (лат. *гесертіо* – прийняття) Римського права, тобто його сприйняття та переробка західноєвропейськими та східноєвропейськими середньовічними суспільствами. Початком цього процесу вважають започаткування вивчення Римського права у Болонській школі права з другої пол. XI ст. Саме інституціональна система Гая набула широкого поширення у Європі – передусім у Франції, Італії та ін. У підсумку окремі ділянки соціального життя (шлюб, власність та ін.), що зазнають правого впорядкування, дотепер позначаються поняттям "інституції", що походило від назви згаданого вище підручника Гая.

Вагомі тлумачення явища приватної власності постали в руслі християнського віровчення. Мислителі-богослови нерідко виходили за межі біблійських сакральних положень і пропонували доволі переконливі узагальнення суспільного досвіду. Зокрема, Августин Блаженний по суті вказує на земні джерела заповіді "Не кради": "Адже Твоє право, Господи, карає злодійство, право, викарбуване в серцях людей, право, якого не знищить навіть саме безправ'я. Бо який крадій байдуже стерпить іншого крадія? Який багач пробачить злодієві, що краде, змушений до того злиднями?" [12, с. 26]. Тут звернуто увагу на стихійність виникнення певного порядку запобігання загрозам приватній власності, а також на несправедливість і жорстокість цього порядку, похідні від корисливості. У корисливості людей за одночасного браку необхідних їм засобів існування Августин убачає головну причину соціальних протиборств.

Утім, за часів Середньовіччя правове впорядкування відносин приватної власності подекуди ґрунтувалося на підсумках протиборств із приводу останньої і відбивало поточне співвідношення сил їх учасників у суспільстві. Зокрема, в Англії як підсумок успішної боротьби феодалів за свої права із королем Іоанном Безземельним 1215 р. набула чинності Велика хартія вольностей. У даній хартії монарх зобов'язувався не чинити незаконних свавільних посягань на свободу та приватну власність вільних людей (феодалів, міщан): "Жодна вільна людина не буде заарештована, чи кинута до в'язниці, чи позбавлена володіння, чи у який-небудь [інший] спосіб знедолена, і ми не підемо на неї і не пошлемо на неї інакше, як за законним вироком рівних [її перів] і за законом країни" [13, с. 391]. Установлювався порядок розподілу спадщини померлих вільних людей та виконання їхніх боргових зобов'язань: "Якщо яка-небудь вільна людина помре без заповіту, рухомість її нехай буде

розподілена руками близьких родичів її та друзів під наглядом церкви, причому повинна бути забезпечена сплата боргів кожному, кому покійний був винен" [13, с. 391]. Первісно дані норми не були чинними стосовно усіх підданих – їх юрисдикції, наприклад, не підлягали феодално залежні селяни. Але з часом соціальні межі чинності зазначеної хартії розширювалися, а сама вона стала ідейним підґрунтям розвитку громадянського суспільства та прав людини, у тому числі – й права на власність.

Чинні за Середньовіччя правові порядки відносин приватної власності потребували переконливого для соціального загалу обґрунтування. Католицький богослов Тома Аквінський використав з цією метою соціально-філософський спадок Аристотеля. При цьому він не обмежився коментуванням аристотелівського бачення питань власності [14, с. 117–136, 141–146, 192–199]. Передусім було виразно, у стилі Аристотеля, поставлені питання про природність та доцільність власності: "По-перше, чи природне для людини володіння зовнішніми речами? По-друге, чи дозволено (*licitum est*), щоби хтось володів якою-небудь річчю як своєю власною?..." [15, с. 44]. Ствердні відповіді на ці питання обґрунтовуються через посилання на біблійські тези та аристотелівські ідеї. Вихідним є біблійський постулат про сотворіння людини за образом та подобою Божою для володарювання над іншими земними істотами. Отримане від Бога життя зумовлює необхідність наявності у кожної людини і родини певного майна: "...Бог має верховне панування над усіма речами. І Він Сам, за Своїм провидінням, визначає деякі речі бути засобами тілесного живлення людини. Тому людина має природне панування над речами у відношенні влади користування ними" [15, с. 45]. З огляду на отриману владу добувати та розподіляти зовнішні речі, людині дозволене володіння власністю. Також Тома наводить три причини необхідності приватної власності у житті людини, що на них свого часу звертав увагу Аристотель: 1) "...кожна людина більш турботливо добуває те, що призначене для неї одної, ніж спільне для всіх чи для багатьох: бо кожен унікав би тоді праці й залишав би іншому те, що стосується спільного..."; 2) "...людські справи здійснюються більш упорядковано, якщо кожен окремо бере на себе турботу про деяку річ, але був би безлад, якщо б кожен, не розбираючись, турбувався про все"; 3) "...зберігається більш мирний стан серед людей, поки кожен <з них> задовольняється своїм. ...сварки виникають частіше серед тих, хто володіє чимось гуртом і неподільно <*communiter et ex indiviso*>" [15, с. 46]. Разом із тим Тома вважає найкращим стан, коли власність кожного охоплює необхідне й достатнє. За цієї умови жоден не зазнає нестатку і не відчувається обділеним. Отже, з погляду католицької теології помірною за розмірами приватна (особиста або сімейна) власність визнається цілком прийнятною і навіть доцільною для суспільства. При цьому володіння власністю та її розподіл у суспільстві трактуються як суто людські витвори: "...поділ володінь відбувається не за природним правом, але радше за угодою людей

і належить до позитивного закону... Звідси володіння власністю не протилежне природному праву, але додається до нього винаходом людського розуму" [15, с. 46]. Як підвалину власності зазначено певну угоду людей, тобто їхню взаємну, певним чином зумовлену згоду на приватне володіння, користування та розпоряджання різними речами, на соціальний порядок приватновласницьких відносин. Зазначена згода зумовлюється розумовими, тобто раціональними спонуканими її учасників.

За доби Відродження розвиваються ідеї засудження й цілковитого скасування приватної власності з огляду на супутні їй суспільні негаразди – нерівність, визиск, ненависть та протиборства між людьми. Зокрема, Т. Мор наголошує на несправедливості глибокого майнового розшарування за умов існування права приватної власності: "...кожен намагається, спираючись на певні законні підстави, привласнювати собі якомога більше, і яким би великим не було б народне багатство, його поділить між собою небагато людей, залишаючи трудівникам злидні" [16, с. 49]. При цьому оцінки власників та трудівників, багатих та бідних однозначно протилежні за змістом: "...багатії зажерливі й нечесні, а бідарі, навпаки, люди скромні й прості, які своєю щоденною працею дають більше користі суспільству, ніж самим собі" [16, с. 49]. Головна підвалина такого несправедливого соціального порядку наголошується неодноразово: 1) "...поки існуватиме приватна власність, немає ніякої надії на вилікування і повернення хворому суспільству здоров'я і сили"; 2) "Доки приватна власність буде існувати, доти найчисленнішу й найкращу частину суспільства гнітитиме неминучий і нестерпний тягар нужди та журби" [16, с. 49]. З огляду на ці негаразди, Т. Мор розцінює існування приватної власності як руйнівне для суспільства. Звідси випливає його цілком очікуваний висновок: "...повне скасування приватної власності – єдина передумова рівного й справедливого розподілу матеріальних засобів і забезпечення людям щасливого життя" [16, с. 49]. Утім, на сторінках "Утопії" Мора наведена й протилежна точка зору на приватну власність та її скасування:

"...люди ніколи не житимуть заможнo там, де все спільне. Звідки ж візьметься достаток в усьому, якщо кожний ухилятиметься від праці тому, що не буде зацікавлений в особистому прибутку, а покладання надії на чужу працю може заохочувати до лінощів? Хоч би навіть злидні змушували людей до праці, та коли закон не охоронятиме як приватну власність те, що хтось собі придбав, чи не довелось б тоді людям страждати від кровопролиття й чвар?" [16, с. 50].

Однак ці сумніви Мор намагається розвіяти описом ідеального комуністичного суспільства на уявному острові Утопія, що засноване на комуністичних засадах. Це безкласове суспільство соціальної рівності, без соціального визискування та приватної власності. В основу його устрою покладена суспільна власність на засоби виробництва та предмети споживання, загальнообов'язкова трудова повинність, громадський добробут як головна суспільна

мета. Усуспільнення власності в утопійському суспільстві прямо пов'язане з його упорядкованим земним соціальним життям:

"Вони знищили в себе вдома разом з іншими вадами коріння честолюбства й громадянських чвар, їм не загрожує небезпека страждати від внутрішнього розбрату, від якого загинула сила-силенна захищених міст разом з їхніми багатствами. А якщо громадяни живуть у злагоді в державі з розумним суспільним ладом, то тоді заздрість сусідніх правителів не може похитнути або потрясти таку державу..." [16, с. 113].

Іншими словами, усуспільнення власності унеможливило відчуження, напруженість, суперечності та протиборства у межах суспільства і стає запорукою його життєздатності в межах ширшого людського середовища. Отже, існування власності у приватній формі трактоване як соціально руйнівне для суспільства.

Натомість Н. Мак'явеллі розглядав приватну власність і домагання її як цілком звичайні та природні явища в людському світі: "Прагнення розширювати свої володіння – річ, звичайно, дуже природна й світова; коли люди роблять для цього все, що можуть, їх завжди за це хвалитимуть, а не хулитимуть..." [17, с. 402]. Він наголошував надзвичайне значення матеріальних, майнових інтересів людей у суспільному житті. З огляду на це, Мак'явеллі у своїх настановах державцям неодноразово застерігає їх від зазіхань на приватне майно: 1) "Коли доведеться все-таки пролити чийсь кров, це треба робити, маючи для цього достатнє виправдання і явну причину, але більше треба утримуватися від чужого майна, бо люди скорше забудуть батькову смерть, ніж утрату спадщини" [17, с. 438]; 2) "Найбільше владаря починають ненавидіти тоді, коли він зазіхає на майно та жінок своїх підданців. Це треба пам'ятати. Доки в народі не віднімають ні майна, ні честі, доти він спокійний" [17, с. 441]. Приватна власність прирівнюється тут до таких незаперечних людських цінностей, як життя та честь (чи, мабуть, точніше, не так честь, як можливість продовжити свій рід – мати своїх безсумнівних кровних нащадків і в такий спосіб подолати скінченність власного існування). Тому зазіхання на неї, а також на життя та на чужих дружин може стати причиною запеклого соціального протиборства в суспільстві.

Імовірно такого протиборства, втім, не переймався Т. Кампанелла, що описав уявне суспільство "Місто Сонця", для якого характерний "філософський спосіб життя на основі спільного володіння благами", а також "спільності жінок" [18, с. 138]. Причому Кампанелла доволі переконливо обґрунтовує взаємозв'язок спільності власності і жінок:

"Будь-яка власність, на погляд соляріїв, виникає й утверджується через те, що кожний з нас має власне житло, власну дружину і дітей. Звідси породжується себелюбство, бо, намагаючись здобути синові багатство й почесні та залишити йому в спадщину великий масток, кожний з нас стає розкрадачем громадського добра... Коли ж позбутися себелюбства, то залишиться тільки любов до громади" [18, с. 138–139].

Власність, шлюб, сім'я, батьківство і спадщина постають як взаємно зумовлені явища. З одного боку, прагнення увічнити свої досягнення у вигляді накопиченої власності через передання їх спадкоємцям спонукають до шлюбу і сім'ї. А з іншого – шлюб, сім'я і нащадки спонукають до привласнення і накопичення власності для забезпечення кращого майбуття власному роду. Звідси цілком доречно припустити, що власність, шлюб, сім'я і батьківство можуть бути знищені лише разом. Бо коли хоча б одне з них залишиться існувати, воно з часом призведе до поступового відтворення в суспільстві знищеної решти. Відтак, шлях до становлення досконалого суспільного устрою вбачається в усупільненні власності, жінок і дітей. Необхідність такого повного і остаточного знищення первісних людських інститутів Кампанелла обґрунтовує похідними від них негараздами майнового розшарування: "...злидні призводять до душевної ницості, підступності, лукавства, роблять з людини злодія, запроданця, покидька, брехуна, клятвopopушника і т. д.; багатство ж породжує пиху, зрозумілість, неуцтво, від нього люди стають облудниками, ошуканцями, зрадниками, грубіянами, себелюбцями і т. д." [18, с. 152]. Шлях до подолання соціальної прірви між злиденністю та багатством в суспільстві, на думку Кампанелли, єдиний: "Лише усупільнення власності робить усіх водночас багатими і заодно бідними; багатими – тому що вони все мають, бідними – тому що в них немає ніякої власності. Внаслідок цього вони не служать речам, а речі їм" [18, с. 152]. Таким чином, Кампанелла розвинув ідеї утопічного комунізму, згідно з якими суспільство має бути побудоване на наукових засадах без приватної власності, майнової нерівності, класових відмінностей та соціальної нерівноправності. Передумовами рівності усіх людей в економічному плані тут є усупільнення засобів виробництва, колективна праця, загальнообов'язкова трудова повинність, розподіл матеріальних благ за потребою.

Загалом соціально-філософське осмислення непевності існування приватної власності за доби Середньовіччя та Відродження успадкувало неоднозначність релігійних монотеїстичних трактувань приватної власності [19]. Увиразнилися два напрями такого осмислення. Головна відмінність між ними полягає в тому, що одному властиве виправдання й обґрунтування доцільності приватної власності з одночасним визначенням умов прийнятності її для людей (ідейна легітимація), другому – засудження й доведення необхідності викоренення її з огляду на суспільно-руйнівні властивості (ідейна делегітимація). Розглянуті соціальні ідеї заклали підвалини відмінних за ставленням до приватної власності теоретичних вчень, зміст яких стане предметом подальших розвідок.

1. *Ворона В.* Власність і право власності / В.Ворона // Розвиток соціалістичної власності та вдосконалення виробничих відносин / М.Погорелов, О.Тараненко, В.Ворона. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – С. 43–55.

2. *Ворона В.* Економічний зміст власності / В.Ворона // Розвиток соціалістичної власності та вдосконалення виробничих відносин / М.Погорелов, О.Тараненко, В.Ворона. – К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1971. – С. 7–26.
3. *Ворона В.* Концепция хозяйствования (политико-экономический аспект) / В.Ворона, Л.Канищенко, Ю.Пахомов. – К. : Вища шк., 1989. – 362 с.
4. *Задорожний Г.В.* Собственность и экономическая власть / Г.В.Задорожний. – Х. : Основа, 1996. – 144 с.
5. *Коцюбинський В.Й.* Привласнення: соціальні аспекти / В.Й.Коцюбинський. – К. : Укр. центр духов. культури, 1999. – 230 с.
6. *Домашенко М.В.* Власність і право власності : нариси з історії, філософії, теорії і практики регулювання відносин власності в Україні / М.В.Домашенко, В.Є.Рубаник. – Харків : Факт, 2002. – 550 с.
7. *Платон.* Держава : пер. з давньогрец. / Платон. – К. : Основи, 2000. – 355 с.
8. *Аристотель.* Політика : пер. з давньогрец. / Аристотель. – К. : Основи, 2000. – 239 с.
9. *Цицерон М.Т.* Про державу // Цицерон М.Т. Про державу. Про закони. Про природу богів : пер. з лат. – К. : Основи, 1998. – С. 27–152.
10. *Сенека Л.А.* Моральні листи до Луцілія : пер. з лат. / Л.А.Сенека. – К. : Основи, 1999. – 603 с.
11. *Гай.* Інституції / Гай // Антологія мирової правової думки : в 5 т. – М. : Мысль, 1999. – Т. I. Античний мир і Східні цивілізації. – С. 316–323.
12. *Святий Августин.* Сповідь : пер. з лат. / Святий Августин. – К. : Основи, 1999. – 319 с.
13. Велика Хартия вольностей 1215 г. // Антологія мирової правової думки : в 5 т. – М. : Мысль, 1999. – Т. II. Європа : V–XVII в.в. – С. 389–393.
14. *Аквінський Тома.* Коментарі до Аристотелевої "Політики" : пер. з лат. / Тома Аквінський. – К. : Основи, 2003. – 794 с.
15. *Фома Аквінський.* Сумма теології : друга книга другої частини, питання 66 (Про крадіжку і грабіж) / Фома Аквінський ; [пер. з лат. М. Хомякова] // Личність і мир. Філософсько-публіцистичний альманах. – М. : ООО "Соверо-Принт", 2000. – Вип. № 7. – С. 44–49.
16. *Мор Т.* Утопія : [пер. з лат.] // Утопія. Місто Сонця / Т.Мор, Т.Кампанелла. – К. : Дніпро, 1988. – С. 16–114.
17. *Мак'явеллі М.* Флорентійські хроніки. Державець : пер. з італ. / М.Мак'явеллі. – К. : Основи, 1998. – С. 393–463.
18. *Кампанелла Т.* Місто Сонця : [пер. з лат.] // Утопія. Місто Сонця / Т.Мор, Т.Кампанелла. – К. : Дніпро, 1988. – С. 131–182.
19. *Резнік В.С.* Моральні заповіді та настанови монотеїстичних релігій як джерело легітимації приватної власності / В.С. Резнік // Укр. соціум. – 2010. – № 2. – С. 51–60.

Отримано 04.01.11

В.С.Резник, канд. социол. наук

ДЕЛЕГИТИМАЦИЯ ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ В СОЦИАЛЬНОМ
МНЕНИИ АНТИЧНОСТИ, СРЕДНЕВЕКОВЬЯ И ВОЗРОЖДЕНИЯ

Статья посвящена интерпретации феномена частной собственности в социальных теориях Античности, Средневековья и Возрождения. Особое внимание обращено на обоснование положений о социальных функциях и дисфункциях частной собственности. Рассмотрена аргументация необходимости защиты, упорядочения и упразднения частной собственности.

Ключевые слова: частная собственность, легитимация, делегитимация.

Reznik V.S., candidate of sociological sciences

LEGITIMIZATION AND DELEGITIMIZATION OF PRIVATE
PROPERTY IN SOCIAL REFLECT OF ANTIQUITY, MIDDLE AGES AND
RENAISSANCE

The article is devoted to interpretations of the phenomenon of private property in social theories of Antiquity, Middle Ages and Renaissance. Particular attention is paid to the study of thesis about social functions and disfunctions of private property. Studied the reasoning necessary of protection, organization and abolition of private property.

Keywords: private property, legitimation, delegitimation.